

FIATAL MŰVÉSZEINKÉRT

A MŰVÉSZET TÜKRE AZ ÉLETNEK. Elcsépett közhelyet ismétlek, amely azonban örök igazság. Minden új kultúra egy új világnézetben, egy új valláson alapszik, a miénk a keresztény valláson. Megszületése idején ez a vallásos érzés erős és vele együtt él az összetartozás érzése. Az egyén jelentősége elmosódik a köznek fontossága mellett. A társadalom struktúrája a tekintélyen alapszik. Istennek engedelmeskedik és világi helytartójának. Az ilyen kultúrkezdet művészete kollektív szellemnek kifejezője, azért az építészeten, a legkollektivebb művészetben van a hangsúly. Fő alkotása a templom, sokak műve, mely sokakhoz szól. Az alkotók háttérbe szorulnak, csak egy közös eszménynek Istentől megíhletett szolgálói. Ezekben az időkben teljes az összhang a művészet alkotói és annak élvezői között, a művész a nagy tömegek érzésének hűséges tolmácsa. Ez az összhang még a kultúrák tetőpontján is fennáll — a renaissanceban nincsenek félreismert nagy tehetségek, nincsenek művészmártírok. Michel Angelo első gyermekkorától kezdve teljes összhangban fejlődött környezetével, mecénásainak állandó nagy öröme. Kultúránk végefélé ez a közvetlen kapcsolat mindjobban meglazul, s a múlt század közepén úgyszólván teljesen megszakad. Az impresszionistákat kortársaik félbolondoknak tekintik, a nagy tömeg visszautasítja őket.

Rége ez a tömeg nem számított. A művészetekkel csak a felső tízezrek foglalkoztak, a nemesség és papság, csak ők voltak a művészeti termékek fogyasztói; az alkotó művészek száma is ezzel a kis rétegével a társadalomnak állott arányban. A francia forradalom óta nagy eltolódás állott be. Az addig uralkodó osztályok részben vagy egészben elvesztették jelentőségüket a művészetekre nézve; helyökbe lépett a polgári osztálynak jóval nagyobb rétege, és már az impresszionizmus is ehhez a réteghez szólt. Ez az osztály ellentétben az arisztokratákkal, erősen dolgozó osztály volt, melynek kevés ideje maradt a művészetekkel való foglalkozásra, így a hozzáértése is jóval csekélyebb volt, mi még érthetőbbé teszi a szakadást. Egy Medici Lőrinc, ki együtt élt művészeivel, nap-nap után figyelve alkotásaik minden mozzanatát, tehetségük kibontakozását, sokszor tanácsaival, kritikáival és buzdításaival ösztökélve munkájukat, — egy Medici Lőrinc természetesen egészen másként állott szemben védeneci kisebb-nagyobb újításaival, mint ama polgári osztály mecénásai, akiknél ez a közvetlen kapcsolat egészen kivételes volt és nem is szerepelt azok tömegéhez képest, akik csak kiállításokon láttak képeket és rendszerint

személyesen nem is ismerték azt a művészt, kinek művét megvették. Bizonyára ez az idő, a múlt század dereka szülte a laikus szót, amely ellentétben a művésszel, a hozzá nem értő, kívülálló nyárspolgár megjelölésére szolgált. Tehát már ebben az időben, a naturalizmus és impresszionizmus idejében a művészek szinte büszkék voltak a köztük és a közönség között fennálló ellentétre, fölényesen fogadták a hóbortos, a bolond elnevezést. Ők nem iparkodtak az ellentéteket áthidalni, nem törekedtek a közönséget megnyerni, hanem mintegy magasabb régióba menekültek, a nagy tömegek banalitása előtt. Csak a zsebükkel bánták, de alig a lelkükkel, hogy ők mintegy ki vannak közösítve a társadalomból. Ők ennek a társadalomnak kiválasztottjaiként érezték magukat, finomabban organizált tagjainak, akik olyan szépségeket képesek meglátni, melyek embertársaik számára — híveik apró táborát leszámítva — nem is léteznek és így ők szinte a priori mártíromságra érezték magukat kárhóztatva. Individualisták voltak a szó legnemesebb értelmében, mert egyszersmind idealisták voltak, akik boldogságukat semmiesetre sem keresték az anyagiakban. Kevésnek is jutott valami azokból a mesés árakból, melyeket az idők folyamán egy céltudatos és nagyarányú kereskedői propaganda korbácsolt fel az impresszionista alkotásokért. Mert bizony ez a késő népszerűség sem alapult igazi szereteten. Eleinte alkotásaiknak majdnem kizárólagos fogyasztója egy pár nagyvagyonú gyűjtő volt, akik éppen erre a művészetre „specializáltak” magukat, akiknek számára az impresszionista művek gyűjtése szinte sportszennvedéllyé vált. A nagy tömeg soká érzéketlen maradt ezen művekkel szemben, ők nem tudtak megbarátkozni ezzel az „új látással”, ők a közelmúlt művészi felfogásával nézték a világot. Ha már ezekben az időkben is ellenségesen állott szemben a fiatal művészet a közönséggel, úgy az impresszionizmust követő experimentálások idejében — mely experimentálások egyrészt tiltakozások voltak koruk materializmusa ellen, másrészt a kor kaotikus lelkiállapotának hűséges lelki tükrözései voltak — teljesen elvadult a nagyközönség a művészetektől és még bizalmatlanabb lett minden új törekvással szemben.

Ezek az úgynevezett „izmusok” művelői még inkább magánügynek tekintették a művészetet. A számottevő közönség 90%-a ezt a művészetet visszautasította. Ezek az experimentálók rendesen tehetséges művészek voltak, mert a tehetségesek, a finomabb idegzetűek, általában fogékonyabbak a korszellem áramlataival szemben és így annak vajúdásai, fonákságai, erősebb nyomokat hagynak lelkükben, művészetükben. Hihetetlen, hogy micsoda átalakuláson ment át egyik-másik. Némelyiknek az „oeuvre”-je az utolsó évtizedekben majdnem az összes „izmus” gazdag változatát mutatja. Rendszerint a kubizmuson kezdték, majd lassanként mindjobban kiküszöbölve a természetet — elérkeztek az abstract művészetekhez. Ezen a ponton azután rendesen beáll a visszafordulás; egyrészt mert extrém természeténél fogva ennek a művészetnek nincsen továbbfejlesztési lehetősége, másrészt mert ez a művészet oly kis közönséghez szól, oly annyira magánügy, hogy megfosztja művelőit a megélhetés nélkülözhetetlen anyagi minimumától is.

A visszafordulás persze sohasem jelenti a kiindulási ponthoz való visszatérést, de jelenti a természet visszahelyezését jogaiba, ha nem is régi szerepébe. A naturalizmus is véglet volt. A természetnek szinte fotografikus értelemben vett tisztelete, amely Leibl szavaiban, „egy vonás sem természet nélkül“ nyeri legélesebb kifejezését. Ilyen naturalizmus sohasem létezett azelőtt, bár a múltnak is voltak hasonló természet hangsúlyozó korszakai. Sohasem mondott le a művész ennyire természetformáló, rendező, harmonizáló jogáról, mint a múlt század második felében, — legalább elméletben — mert hiszen gyakorlatban minden nagy naturalista önkénytelen érvényesítette ezt a jogát, egyik sem fotográfiait, egyik sem fojtotta el egyéni látásának, megérzésének titkos varázsát — akaratlan is transzponáltak.

Akik tehát végig járták az „izmusok“ labirintusát és azután lehiggadtak, azért nem lettek újra naturalisták. Ha vissza is tértek a természethez, ezt azzal a meggyőződéssel tették, hogy a természet szolgáltatta anyagot átformálni, átcsoportosítani, transzponálni — nemcsak joguk, hanem kötelességük is. Mivel a naturalizmust követő impresszionizmus az elődjénél is végletesebb, amennyiben a természetnek csak egy rövidke, röpké pillanatát, hangulatát rögzíti meg, ennek érdekében feláldozva a formát és vonalat, melyet a naturalizmus még respektált, — főleg ennek a végletnek tendenciája ellen fordultak és a formára fektették a hangsúlyt. Ebből a formalista törekvésből fejlődtek ki a különféle legmodernebb irányok, amelyek között a „neoklasszicizmus“ és az „új tárgyiasság“ névvel jelöltek a legismertebbek. Minden országban vannak hasonló törekvések, nálunk is. Mint minden reakció, úgy ezek az irányok is a túlzás jellemvonásait mutatják. Ha az impresszionizmus kiküszöbölte a vonalat, formát és csak tónust, felbontott komplementair színeket, hangulatot ismer — akkor ezek a formalisták mellőzve tónust és hangulatot, a természet finom színárnyalatait — csak a leegyszerűsített, néha geometrikussá sűrített természeti formákat és az azokat kitöltő alapszíneket — a lényegét — ismerik. A középkor, sőt a korai renaissance is ezekből az elemekből építette fel képeit, szobrait. Még egy Holbein is úgy festette arcképeit, hogy természet után készült rajzára ráírta a színeket, melyeket azután rendesen teljesen fejből alkalmazott a rajz alapján készült képen. A legújabb formalista törekvések legnagyobb része vissza is nyúl e múltra, némelyik a korai renaissance-re, másik a gótikára támaszkodik, végre vannak olyan művészek, kik a legtávolabb múltban, az egyiptomi művészetben vagy a ma is élő primitív népek művészetében keresik mintáikat. Ellentétben a múltnak hasonló természetű művészi megnyilatkozásaival, a legnagyobb tudatosság jellemzi ezt a legújabb művészetet.

Ezek a formalista törekvések már közelebb állnak a közönséghez, mint az őket megelőző izmusok. De ezért ez a barátkozás is korlátolt. A német új tárgyiasság torzításai, előszeretete a groteszk, a visszataszító iránt — aminek különben megvan a maga mély lelki oka — természetesen ellenszenvesek a laikusok nagy tömege számára, — bár vannak lelkes híveik is. A neoklasszicizmus nagyobb kedveltségnek örvend, de annak gyakran szobrászt ridegsége, merevsége akadá-

lyozza a melegebb barátságot. A közönség javarésze mindig konzervatív és ma is a közelmúltnak, a naturalizmusnak és impresszionizmusnak azóta megszokott művészi világnézetének híve, mivel pedig az élet mai hajszája a legtöbb laikus számára úgyszólván lehetetlenné teszi a képzőművészetekkel való intenzívebb foglalkozást és így képtelen finomabb művészi értékelésre, — elsősorban giccs-et vásárolnak, vagyis azt az olcsóbb tömegárut, melyet néha jobb, sőt jó művészek is, de rendszeren ötöd-tizedrangúak gyártanak és amelyek édeskés felületességükkel, de egyszersmind a laikusnak mindig tetsző ügyességükkel — teljesen fejletlen ízlésüket mégis jobban elégitik ki, mint azok a naturalista és impresszionista képek, melyeket értékes művészek komoly elmélyedéssel alkottak. így az úgynevezett konzervatív „jó” művészetnek is csak csekély percentje szerepel az évente még ma is eladásra kerülő képek bizonyára erősen megcsappant tömegében.

SEMMIKÉPPEN SEM TÚLZÁS, ha ma a művészet világhatasztrófájáról beszélünk. Ez a megítélés nem vonatkozik elsősorban az anyagi részre. Nem az a legszomorúbb, hogy még Párizsban is az eladott műtárgyak száma 70%-kal csökkent az utolsó évben, hogy nálunk az ilyen eladás kezd ritkaságszámba menni, — hanem hogy megszűnt minden komolyabb érdeklődés mindenféle képzőművészet iránt. Mi művészek megszűntünk a társadalmi élet eleven faktorai leírni. A művészet régente egy kiváltságos osztálynak volt úgyszólván nemesebb élettartalma, nemcsak a renaissance-ban, még a XVIII. században is. Ma a művészi kultúra látszólag a társadalom sokkal szélesebb rétegeiben terjedt el, de ez a kultúra teljesen felületes, csak afféle sallang, melyet a teákat járó alkalmilag feltűz, de amelynek leikével semmiféle kapcsolata sincsen. A művészet demokratizálása együtt járt annak banalizálásával és bizonyára még évszázadokra lesz szükség, amíg a társadalom ezen széles rétegei elérték a művészi ízlés és megértés azon fokát, amely ama kiváltságos osztályokat jellemezte. Ma a művésznek, ha megélni akar, oly nyelven kell beszélnie, amely nemcsak az ú. n. felső tízezer, hanem legalább is százezrek számára érthető. Érthetőnek lenni nemcsak a finom művészi műveltségű számára, de — nemesebb művészi értékek megőrzésével — szívéhez férközni az ilyen műveltség nélküli átlagnak, miként a népdal teszi, — az nagyon nehéz dolog.

A legfiatalabb generáció egy része, — ismétlem, határozottan erre az útra tért. Igaz, hogy még csak pedzi, még csak hangolja a hangszert, melyen az új dal fog megszületni, az új stílus, — de már most is vannak egyesek, akik a leglaikusabbaknál is rokonszenvet ébresztenek. Néha magam is csodálkozom, mikor egyikétől vagy másikatól ezeknek a leglaikusabbaknak, elismerő szókat hallok egy-egy „modernünk” művészetéről. Művészfialagságunk sorsa attól függ, hogy sikerül-e nekik megtalálni azt a művészi formát, mely az utolsó évtizedek eredményeit egyesíteni tudja azon követelményekkel, melyekről a nagyközönség még nagyon hosszú időre nem fog lemondhatni; hogy sikerül-e a fiatal művészgárda legtehetségesebb, legértékesebb tagjainak — művészi becsületük teljes megőrzésével, —

megtalálni azt a formanyelvet, mely őket a nagyközönség számára éppoly rokonszenvenné teszi, mint ama giccs-festőket, kik ma feltétlen urai a piacnak, a laikus lelkek túlnyomó tömegének. Ez az egyetlen lehetőség a modern művészet, a komoly művészet diadalára és a nagyközönség művészi megnevelésére, lassú kivontatására abból a kátyúból, az ízléstelenség azon mocsarából, melybe az utolsó évtizedekben mindjobban belekerült.

De ahhoz meg kell szűnnie a „l'art pour l'art“ felfogásnak. Ezt a jelszót az impresszionizmus tűzte ki lobogójára, tiltakozásul a művészetnek akkor dívó erősen irodalmi irányzatával szemben.

Ezen lobogó alatt küzdte végig azt a nehéz harcot, mely évtizedek múlva teljes győzelmével, a nagyközönség meghódításával végződött, — az őt követő, részben már ellene forduló, többé-kevésbé absztrakt irányzatok fogalmazásában azonban ez a jelszó a köz szempontjából végzetessé vált. Ezek a lényegükben elméleti törekvések mindvégig idegenek maradtak a nagyközönség számára. Itt nem történt hódítás, ez a művészet mindvégig magánügy maradt, a művészek magánügye. Laboratóriumi kísérletezések voltak, melyeknek talán mint egy évszázadok, sőt — úgy remélem — évezredek után tényleg általánossá váló absztrakt művészet előszelének van jelentősége, de ma csak mint egy terméketlenné vált művészi termőföld megtermékenyítő elemei bírnak fontossággal; a nagyközönség, a művelt közönség 99 százaléka csak kuriózumnak tekinti őket. Már pedig az olyan művészetnek, amely csak magáért van, nincs létjogosultsága. A művészet nem magánügy, hanem közügy. Az volt mindig, mikor fénykorait élte, amikor az élet központjában állott, az volt Perikies korában, az volt a renaissance-ban. Amit akkor alkottak festők, szobrászok, építészek, — mindenki értette, tudta értékelni, szerette. Ezek az idők az emberi szellem harmóniájának korai voltak. A közvetlen múlt ezzel szemben a legnagyobb diszharmóniának volt az ideje. Ma is annak jegyében élünk, a legszélsőségesebb individualizmus ajándékaként. Ma sem láboltunk ki belőle, ma is dül a kíméletlen önzés, a durva materialisztikus felfogás — mégis határozottan felismerhetők a lelki fordulat előjelei. A materializmussal szemben erősödik egy nemesebb szellemi áramlat, az önző individualizmussal szemben tért hódítanak a kollektív törekvések. Megint egyszer közeledünk egymáshoz. A művészetnek is újra közelednie kell a közönséghez, a közönségnek a művészetekhez. Félúton találkozni fognak. A művészetnek újra közüggé kell válnia, olyan „jó művészet“-tel, amelyre nézve nem szégyen a laikusok tetszése. Még nem született meg, ismétlem, sok kell még hozzá úgy az egyik, mint a másik részről és sokat kell még szenvednie a fiatal gárdának, míg meg fogja találni a helyes utat.

És fájdalmas látni azt a nehéz küzdelmet, melyet eme fiatal gárda elitje folytat a létminimumért és azt a reménytelenséget, mellyel a jövőbe tekint. Hogy itt-ott egy komoly munkához megszerezhesse az anyagi lehetőséget, — ahhoz a fentemlített olcsó giccs tömegével vagy bármely más nem művészi foglalkozással kell magukat lefokozni, illetőleg a fejlődéshez szükséges drága idejüket kegyetlenül megnyirbálni. A főiskoláról és a különféle magániskolákból kikeni-

löknek oly csekély hányadából lesz számottevő művész, annyi tehetségest láttam elvérezni, hogy összeszorul a szívem annak tudatában, hogy ennek a kétségbeesztő állapotnak megváltozására nagyon csekély a remény. Korunk gondolkozása, értékelése teljesen anyagias. Csak a legerősebb szellemi impulzusokra reagál, a képzőművészeti hatások túlfinomak számára. Senki sem keres üdülést a napi izgalmak, a nehéz munka után a képzőművészeti alkotások szemlélésében, a velük való foglalkozásban. Bizonyos, hogy művészeti gyűjtemények és kiállítások látogatására 9—12 óra között ma senkinek sincs ideje, — de ha ezek este is volnának láthatók és hozzá az összes budapesti jobb művésznek műterme, az sem változtatna a dolgon. Ma egész határozottan beszélhetünk az ijesztő közönyről a képzőművészetekkel szemben. Téára, bridge-re, házi koncertre mindenki kapható — műterembe kötéllel kell húzni a jóbarátokat. Nem mintha félnének a vétel kényszerétől, — nagyobb társaságoknál ez a kényszer úgysem áll fenn — egyszerűen nem érdekli őket a kép, a szobor. Ugyan hány teavendég nézi végig egy lakás műtárgyait, hányán kémek ma engedélyt egy műterem látogatására?

Itt nem anyagi, hanem lelki okok dolgoznak. Az a gyakran hangoztatott kifogás, hogy nem nézek képet, szobrot, mert nincsen pénzem, hogy vegyek, — nagyon jellemzően világítja meg ezt a számunkra katasztrofális lelkiállapotot. Mintha csak akkor lehetne egy szép nőben gyönyörködni, ha azt mindjárt feleségül vesszük. A közönség közömbösségére nézve semmi sem jellemzőbb, mint az a ridegség, mellyel a sajtó kezel bennünket. Míg a sportnak számos oldalt szentel, — nem szólva a szaklapokról — részletesen közölve a matadorok életének, örömeinek és bajának legapróbb részleteit, míg a színházról, színészekről, az irodalmi termékekről, sőt a bridgeről is tárcák, intervjúk jelennek meg állandóan, addig rólunk soha semmi. Egy rövid kritika egy-egy kiállításról, egy kis nekrológ, ha meghalunk, jelentések hivatalos vásárlásokról, díjazásokról, ez az egész. Azelőtt még voltak intervjúk, tárcák alkalmilag egyik-másik művészről, ma nagyon jól tudja a szerkesztő, hogy az effélével nem kedveskednék a közönségnek. Mélypontra kerültünk. Még az impresszionizmus idejében legalább izgult a világ a művészi forradalom miatt, a múlt század végén még voltak művésztékintélyek, Makartok, Munkácsyk, Lenbachok, kiknek műtermében megjelenni kitüntetés és kegy volt, ma ugyan hiába születnék a legnagyobb művésztehetség — egyedül művészetével alig fog valakit műtermébe csalni.

Elképzelhető, hogy ha végre megindul a gazdasági vérkeringés és vele együtt, vagy talán azt megelőzően, annak megindítójaként, az építkezés, úgy ez az építkezés bizonyára nagyszabású lesz. A tulajdon tűzhely utáni erősen felszaporodott vágyakozás, az építőművészet iránti érdeklődést hatalmasan fogja felfokozni. Eleinte a testvérművészetek bizonyára nem fognak erősebben bekapcsolódhatni, mert az első építkezés a spórolás jegyében fog történni; de ha megindul lassanként a vagyonosodás és vele a kívánság egy kis fényűzésre, úgy jobb napok fognak virradni a szobrászatra és a festészetre is, mert a fejlődő új stylus, a jövő nagy építészeti stylusa, nagy falfelületeivel,

hatalmas rideg tömegeivel szinte követeli a szobrot, a freskót. Csak addig tudjanak kitartani fiataljaink, hogy talán már öregedő fejjel, de végre mégis hozzájuk méltó feladatok elé kerüljenek, mert a legújabb irányzatok célja nagy falfelületeknek dekorálása. De addig is, míg ez az anyagi fordulat beáll, mindent el kell követnünk, hogy megtörjük a közönség teljes közönyét. Nem várhatunk, míg a telehorral egy olyan eszközt kapunk, mely a rádiónak hatalmas propagáló erejét, — mit eddig csak a zene és az irodalom használhat ki — a képzőművészet szolgálatába is fogja állítani. Nem várhatunk ölhetett kezekkel! Az egyetlen gyógyítási mód a közvetlen kapcsolat helyreállítása. A közönségnek a művészeket a műhelyükben kell felkeresnie. Csak így fogják megérthetni, főleg fiataljainknak, a mindig új utakon járóknak törekvéseit, álmait, ideáljait, félszégeit és tökéletlenségeit, csak így fognak eljuthatni az igazi érdeklődéshez. Ide persze szervező erő kell, a művészek maguk nem azok, belőlük, éppen a legjobbabból sajnos hiányzik ez a merőn praktikus képesség, bohémek, rendezetlenek, indolensek, — azért elsősorban laikusokra számítok, olyanokra, akik szeretik a művészetet, akik maguk is közvetlen kapcsolatban állanak vele, akik tudják, hogy mily végzetes hatással van a közönség teljes közönye a művészi alkotásokra, az alkotókedvre, akik tudják, hogy milyen veszélyt jelent ez a közöny a művészet jövőjére nézve.

Ma még csak művészek dolgoznak ebben a művészetnépszerűsítő irányban; hála nekik, megbecsülhetetlen szolgálatot tesznek a magyar kultúrának. Semmi sem természetesebb, mint hogy ők kezdik, mert bizonyára ők a legközvetlenebbül károsultak, — de az igazi munkát ezen a téren a laikusoktól várom. Vannak köztük nemes gondolkozásúak, kik sorsolások útján iparkodnak enyhíteni a művészek anyagi nyomorán; hála nekik is, de higgyék el, hogy még nagyobb, még komolyabb a lelki nyomor. Az a fiatal művész, aki nem furakodik bele a társaságba, aki nem tolja fel magát, — az körülbelül kívül is marad, hacsak nem segítik egyéb kedvező körülmények. Művészete nem nyitja meg előtte a szalonokat, műtermében fel nem keresik. Furakodni csúnya dolog, nem méltó a finom művészhez, azért a közönségtől kell kiindulni ennek a közeledési folyamatnak. A laikusoknak kell kijelenteni, hogy ők meg akarnak ismerkedni velünk, hogy szívesen ellátogatnának hozzánk, ha erre valami fesztelen forma adódik. Ezt a formát néhány adminisztrálni tudó laikusnak kéne megtalálnia. Tanácsot eleget adhatunk mi művészek, de magát a munkát bizony maguknak a laikusoknak kellene végezniük. Legfőbb ideje, hogy ez a szervezés megtörténjék; ha nem áll be változás, ha nem zárul be az a nagy űr, mely ma tátong művészet és közönség között és amelyet csak egy teljesen rideg üzleti szempontoktól vezérelt műkereskedelem hidal át, — rendszeren elég szerencsétlenül, — úgy elhullnak legjobb-jaink a hosszú harc alatt.